

*Bu eser Cumhuriyet'in 50. yildönümü dolasiyla  
Büyük Kurucumuz Atatürk'ün  
kutsal anısına adanmiştir.*

**SÜLEYMANİYE CAMİ  
VE İMARETİ İNŞAATI  
1550-1557**

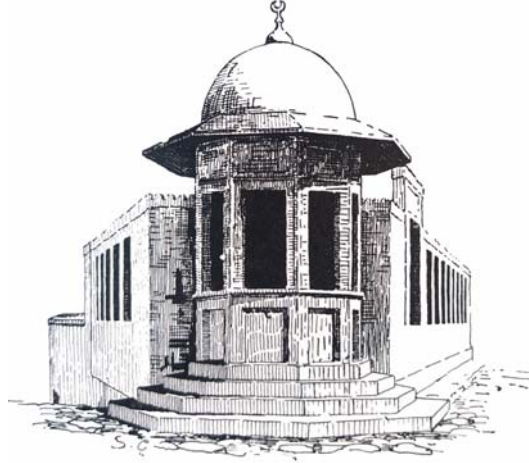
**I. CİLT**



Ömer Lütfi Barkan

**SÜLEYMANİYE CAMİ  
VE İMARETİ İNŞAATI  
1550-1557**

**I. CİLT**



TÜRK TARİH KURUMU  
ANKARA ♦ 2024

**ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU**  
**TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VI. DİZİ - SAYI: 10<sup>1</sup>**

Sertifika No: 43191

Süleymaniye Cami ve İmaretİ İnşaatı 1550-1557  
I. Cilt

Ömer Lütfi Barkan

2. Baskı: Ankara 2024 (1500 adet)  
ISBN 978-975-17-6008-1 (tk)  
978-975-17-6009-8 (1.c)

**Kapak Görseli**

Mimar Sinan'ın İmaret Binaları Arasında Bulunan Türbesi

Türk Tarih Kurumu  
Üniversiteler Mahallesi Toplum Caddesi No. 5 06800 Çankaya/ANKARA  
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98  
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

**Baskı**

Sarıyıldız Ofset Ltd. Şti.  
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 1358. Sokak No:31 Ostim/ANKARA  
Tel: +90 (0312) 395 99 94-95 ♦ email: sariyildizofset@hotmail.com  
Sertifika No: 46685

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve  
iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

1. Baskı 1972

## İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ .....	Sayfa XI-XIII
-------------	------------------

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### KAYNAKLARIN TANITILMASI

A. Süleymaniye Cami ve İmaretİ İnşaatına Ait Mufassal Muhasebe Defterleri .....	1 - 13
<i>Cetvel No 1, s. 8-13</i>	
B. Süleymaniye Cami ve İmaretİ İnşaatına Ait Muhasebe İcmalleri ..	14 - 40
C. Süleymaniye İnşaatıyla İlgili Bazı Emir ve Kayıtları İhtiva Eden "Mecmua" .....	41 - 45
D. Süleymaniye İnşaatı ile doğrudan doğruya ilgili olmadıkları halde ücret ve malzeme fiyatlarıyla inşaat işlerinin finansmanı ve teşkilâtlandırılması hususlarının, inşaat alet ve vasıtalarıyla malzemenin zaman ve mekân itibarıyla arz ettikleri değişiklikleri mukayeseye yarayacak örnekler .....	46

### İKİNCİ BÖLÜM

#### İNŞAATIN BAŞLAMA VE BİTME TARİHLERİ, İŞ NİZAMI VE ÇALIŞMALARIN SEYRİ İLE ALÂKALI MESELELER

I. İnşaatın Başlama Tarihi .....	47 - 53
II. Cami İnşaatının Bitme Tarihi .....	54 - 64
<i>Grafik No. 1, s. 64</i> <i>Grafik No. 2, s. 64</i>	
III. İnşaatın Seyri ve İş Nizamı .....	65 - 92
<i>Cetvel No. 2 ve 3, s. 80-92</i>	

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## İŞÇİLERİN HUKUKÎ VE SOSYAL DURUMU

A. Ücretle Çalışan Serbest Usta ve İşçiler .....	93 – 107
I. Gündelikle Çalıştırılacak Serbest İşçilerin Tedariki Meselesi:	95 – 98
<i>Grafik No. 3, s. 96</i>	
1) Devlete ait binalarda ücretle çalışmak mükellefiyeti	95
2) Emirle işçi sevki işi inşaat boyunca devam etmiştir	96
3) Diğer bazı inşaat dolayısıyla verilmiş olan benzeri emirler .....	97
4) Emirle işçi celbi işinin zamanla uğradığı müşküller..	98
II. Mecburî Hizmet Mükellefiyeti Rejiminde Mevcut Nispî Bir Hürriyet ve Refahın Unsurları .....	100 – 102
III. Yapı işçilerinin diğer mükellefiyetleri:	
1) Diğer esnafla birlikte inşaat sanayii işçilerinin de tabi tutulduğu “orducu çıkarmak” mükellefiyeti .....	102 – 103
2) “Avârız” ve “Salgun” şeklindeki diğer mükellefiyetler.	103 – 107
B. Askerî Bir Teşkilâta Tabi Diğer Hizmetliler ve ‘Acemi-oğlanları ...	108 – 111
a) İnşaat yerinde çalıştırılmış olan ‘Acemi-oğlanları ...	112 – 118
<i>Grafik No. 4, s. 112; Cetvel No. 4, s. 114-115</i>	
b) İstanbul civarındaki taş-ocaklarında taş çıkarmak ve bu taşları inşaat yerine nakletmek işlerinde çalışan ‘Acemi-oğlanları .....	118 – 124
<i>Cetvel No. 5 ve 6, s. 119-121</i>	
c) İstanbul’dan uzaklardaki taş ocaklarında çalışan ‘Acemi-oğlanları .....	124 – 128
<i>Grafik No. 5, s. 128</i>	
d) Taş, tuğla ve kereste, ilâh.. nakli gibi işler için gemilerde çalışan ‘Acemi-oğlanları .....	128 – 131
C. Esirler .....	132 – 137

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## SERBEST İŞÇİ VE USTALARIN MUHTELİF SANAT, DİN VE MEMLEKETLERE GÖRE DAĞILIMI

I.) İşçilerin Muhtelif Sanat Kollarında Müslüman veya Hıristiyan Olduklarına Göre Dağılımı .....	141 – 144
II.) Muhtelif Sanat Kollarında İşçilerin Memleketlerine Göre Dağılımı .....	145 – 156
<i>Grafik No. 6, s. 144; Cetvel No. 7 ve 8, s. 147-151</i>	
<i>Cetvel No. 9, 10 ve 11, s. 152-156</i>	

## BEŞİNCİ BÖLÜM

## İŞYERİNDE ÇALIŞMA NİZAMI, DEVAM MESELESİ VE TATİLLER

I. “Devam Meselesi” ile İlgili Cetvel ve Grafikler .....	157
1) Günlük devam cetvelleri .....	158 – 160
2) İşçilerin her birine ait fişlerle şahısların devam vaziyetini takip .....	160
<i>Cetvel No. 12, 13, 14 ve 15</i>	
3) “7” ve “7a” numaralı grafikler .....	161
<i>Grafik 7 ve 7a, s. 160</i>	
a) Yaz aylarına mahsus devam meseleleri .....	163
b) Kış aylarına mahsus devam meseleleri .....	166
c) Yaz ve kış aylarındaki devamsızlıkların mukayesesi .....	166
d) Devamsızlıkları “hafta mevcutlarına” göre hesaplanmanın mahzurları .....	168
II. Bayram Tatilleri .....	170 – 174
III. “İşçi Devri” Meselesiyle İlgili Araştırmalar .....	174
<i>Grafik No. 8, s. 176</i>	
<i>Cetvel No. 16, s. 176; No. 17, s. 182</i>	

## ALTINCI BÖLÜM

## İŞÇİLERİN AYLIK DEVAM CETVELLERİ

Listeler nasıl yapıldı ve bu listelerde kullanılan işaret sistemleriyle ilgili bazı notlar .....	185
I. Sengtraşlar .....	194 – 236
A – Müslüman sengtraşlar : .....	194 – 232
B – Hristiyan        ,,        : .....	233 – 236
II. Bennâlar .....	238 – 302
A – Müslüman bennâlar : .....	238 – 249
B – Hristiyan        ,,        : .....	250 – 302
III. Neccârlar .....	302 – 314
A – Müslüman neccârlar : .....	302 – 311
B – Hristiyan        ,,        : .....	311 – 314
IV. Haddadlar .....	315 – 319
A – Müslüman haddadlar : .....	315 – 317
B – Hristiyan haddadlar : .....	317 – 319
V. Lağımgerler .....	321 – 323
VI. Sürbgerler .....	324 – 325
VII. Nakkaşlar .....	326 – 328
VIII. Camgerler .....	329

## YEDİNCİ BÖLÜM

İNŞAAT İÇİN LÜZUMLU TAŞLARIN TEDARİK  
VE NAKLİ İŞLERİ

Abidevî Binaların Aslı Unsuru Olarak Taşların Kıymet ve Ehemmiyeti .	331 – 334
A. Eski Eserlerin Harabelerinden Çıkarılıp Kullanılmış Olan Kıymetli Taşlar .....	335
I. Kubbe Kemerlerinin Dayandığı Dört Büyük Granit Sütunun Tedarik ve Nakli .....	336 – 344
1) İskenderiye'den getirilecek sütunlarla ilgili kayıtlar..	336 – 340
2) Ba'albek'ten getirilecek sütunlarla ilgili kayıtlar ....	341 – 344
3) İstanbul'da Kızıtaş mahallesindeki dikili taşın nakli.	
II. Eski Eserlerin Harabelerinden Alınmış Olan Diğer Renkli Sütunlar ve Mermerler .....	346 – 350
B. Taş Ocaklarının Yerleri ve Taş Çıkarma İşinin Teşkilâtlanması .....	351 – 356
1) İstanbul civarındaki taş ocakları .....	351
2) İzmit'teki taş ocakları .....	352
3) Aydıncık'taki taş ocakları .....	352
4) Mihaliç'teki taş ocakları .....	353
5) Kavak iskelesindeki taş ocakları .....	354
6) Eyne (Ezine) kadılığındaki taş ocakları .....	355
7) Ereğli taş ocağı ve Ereğli iskelesinin taş sevkiyatındaki yeri .....	355
8) Marmara adasındaki mermer ocakları .....	356

## SEKİZİNCİ BÖLÜM

## DEMİR VE KURŞUNUN TEDARİK VE SEVKİ

Büyük Ölçülerde Demir ve Kurşun İhtiyacı .....	361 – 362
I. Demir Tedariki İşinin Nasıl Organize Edilmişti .....	362 – 368
1) Samakov'dan demir sevkiyatı .....	366
2) Denizyoluyla yapılan nakliyat .....	367
3) İstanbul'dan satın alınmış olan diğer demir malzeme	368
II. Kurşun Tedariki ve Sevki .....	368 – 380

## DOKUZUNCU BÖLÜM

## TUĞLA, KİREMİT VE KİRECİN TEDARİK VE NAKLİ

Tuğla, Kiremit ve Kirecin Tedarik ve Nakli .....	381 – 384
a) Doğrudan doğruya ocak sahibi imalâtçılara ısmarlanarak .....	381
b) Hususî şahıslarla müteahhit ve tüccardan satın alınarak .....	382
c) Devlet tarafından "emaneten" işlettirilmekte olan harman ve fırınlarda imal ettirilerek elde edilenler..	384

## ONUNCU BÖLÜM

İNŞAAT İÇİN LÜZUMLU KERESTENİN  
TEDARİK VE NAKLİ

## I. Kereste İstihsal Bölgeleri:

- 1) Karadenizdeki Varna limanına kadar Rumeli sahil-  
lerine civar olan bölgelerden temin edilen keresteler. 386
- 2) Karadeniz'in Samsun'a kadar olan sahil bölgeleri  
iskelelerinden ..... 387
- 3) İzmit, Sabanca, Akyazı ve Göynük taraflarındaki  
büyük orman rezervlerinden ..... 387
- 4) Biga'dan getirilen keresteler ..... 387

## II. Kerestenin Tedarik ve Sevki Usulleri ..... 387 - 393

---

İşçi gündelikleri ile maliyet hesapları ve malzeme fiyatlarına ait on bir ve on ikinci bölümlerle türlü belgelerin aynen verilmiş olan metinleri (No. 1-584), kısa bir sözlük ile birlikte eserin II. cildindedir.



## Ö N S Ö Z

“Türk Yapı ve Yapı Malzemesi Tarihi” üzerindeki çalışmalar, millî tarihimizi türlü yönlerden zenginleştirmek imkânlarını hazırlayacaktır.

Türk ülkelerini süslemekte olan cami, medrese, kervansaray, köprü ve çeşme... gibi *anıt sal sanat eserlerinin yaratılışlarının maddî şartları, teknik ve malî vasıtaları* ancak bu etütler sayesinde aydınlığa çıkabilecektir. Mimarî sanat eserini olup bitmiş bir halde bulup temaşa ve tasvir etmek yerine, onun yaratılışının muhtelif safhalarında inşa edilirken hazır bulunmanın ve bu suretle *sanatkârın karşılaştığı teknik ve malî meselelerle* temasın; malzemeyi, usta ve işçileri tanımanın... türlü sanat tarihi problemlerini çözmek için büyük faydalar sağlayacağı aşîkârdır.

“Türk Yapı ve Yapı Malzemesi Tarihi” ne ait araştırmaların, doğrudan doğruya sanat tarihiyle alâkalı gözükken bu meseleler yanında; *Türkiye İktisat ve Maliye Tarihinin ana problemleri ile olan ilgisi* ise, daha yakın ve büyüktür ve bu mevzu bizi bilhassa bu yönden meşgul etmektedir.

Gerçekten, yalnız anıt sal olanı, büyüğü ve güzeli yaratmak için değil, fakat mesken, su yolu, kanalizasyon, han ve hamam, ilâh... gibi medenî bir hayatın zarurî kıldığı türlü tesislerin inşası işlerinin nasıl teşkilâtlandırılmış olduğunu meydana koymanın, evvelâ bu işlerin muhtelif safhalarında vazife almış olan *çeşitli işçi zümrelerinin hayat şartlarını, iktisadî ve içtimâî durumlarını* öğrenmek bakımından ehemmiyeti vardır ve bu çalışmalar bize asker ve çiftçi sınıflarıyla şehirlerdeki diğer esnaf zümrelerinin yanında, *inşaat sanayii işçilerinin hukukî ve sosyal statülerini* tayin ve dolayısıyla *devrin umumî şekilde iş ve işçi teşkilâtının bir tablosunu* vücuda getirmek imkânını sağlayacaktır.

Diğer taraftan, inşaat için lüzumlu taş, tuğla, kurşun, kereste, tezyinat malzemesi ve diğer lüzumlu eşyanın memleketin nerelerinden nasıl tedarik ve hangi yollardan kimler tarafından ne şekilde nakledildiğini öğrenmenin ve bu suretle *muayyen tariht devrelerde memleketin iktisadî ve beşerî coğrafyasını meydana getirmenin* Türkiye İktisat Tarihi için sağlayacağı faydalar da pek büyük olacaktır. Hele, *amele ve usta gündelikleri ve malzeme fiyatları* üzerindeki çalışmaların; memleketimizin hakikî bir iktisat tarihini yazabilmek için lüzum ve ehemmiyetine inandığımız bir Fiyatlar Tarihini meydana getirme hususunda son derecede kıymetli veriler ve imkânlar sağlayacağından da şüphe yoktur.

Bilhassa bu eserde tetkik konusu yapıldığı şekliyle; Süleymaniye cami ve imareti gibi okul, medrese, han, hamam, çarşı, kervansaray, türbe, hastane ve misafirhane... gibi dinî ve içtimâî bir sıra tesisi ihtiva eden ve kendi başına küçük bir şehir manzarası

arzedene bir inşaat manzumesinin 8-10 sene kadar devam etmiş olan inşaa faaliyeti bahis mevzuu edilince; konu büsbütün önem kazanmaktadır. *Bu çapta bir inşaa faaliyetinin temsil ettiği muazzam iktisadî ve malî teşebbüsün manası büyüktür* ve inşaat endüstrisi gibi, iktisadî hayatın türlü mekanizmalarını harekete getiren bir “anahtar sanayi” şubesinin memleketin iktisadî ve içtimaî hayatı üzerindeki tesirleri meselelerine temas etmek de ancak bu sayede mümkün olmaktadır.

Ayrıca, bu genişlikte birçok teşebbüsleri birbiri arkasından şahane bir muvaffakiyetle neticelendirmesini bilen bir devir ve cemiyetin türlü sahalardaki *teknik ve malî imkân ve vasıtaları kadar zevk ve kültür kaynaklarını, sanat kabiliyetini, siyasî ve idarî gücünü* de meydana koyacak olan bu araştırmalar, millî tarihimizi içtimaî ve iktisadî bakımdan olduğu gibi, *idarî ve siyasî teşkilât, kültür ve medeniyet cephelerinden de zenginleştirmek imkânlarını sağlamaktadır.*

\* \* \*

Burada tanıtılması bahis konusu olan kaynaklar, *Süleymaniye cami ve imaretinin inşaatına ait Mufassal Muhasebe Defterleri* ile aynı inşaatla ilgili emir ve fermanları vaktiyle bir araya toplamış olan bir “mecmua” dan ibarettir ve bu vesikalardan mühim bir kısmı eserimizin II. cildinde ayrı metinler halinde aynen verilmiş olacaktır. Bu sayede Türk Yapı ve Yapı Malzemesi Tarihi için emsalsiz bir kıymet ve ehemmiyet taşıdığına inandığımız ve oldukça tam ve tafsilâtlı bulduğumuz bir kaynak grubu alâkahların istifadesine arzedilmiş olacağı gibi, bu kaynakları kıymetlendirmek için onlar üzerindeki çalışmalarımızın bugünkü durumunda yapılması mümkün görülen bazı *inceleme denemeleri ile elde edilen umumî neticeler* de ortaya konmuş bulunmaktadır.

Tanıtılmaları bu eserin amacını ve hareket noktasını teşkil eden *Süleymaniye cami ve imareti inşaatına ait Mufassal Muhasebe Defterlerinin* kıymet ve ehemmiyeti, bu defterlerin bundan 40 sene kadar evvel Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde meydana çıkarıldıkları gündün beri, diğer bazı araştırmacılar gibi, bizim de yakın alâkamızı üzerilerine çekmiş bulunuyordu<sup>1</sup>.

Fakat, ait oldukları devrin muhasebe usulleri ve defterlerin tanzim edilmiş şekli hakkındaki bilgimizin noksanı, yazı ve rakam hususiyetlerinin arzettiği zorluklar, inşaat ve inşaa malzemesiyle ilgili tabirlerin çokluğu ve bilhassa ihtiva ettikleri malumat yığınının azameti ile rakam kalabalığı içinde bu defterleri *sistemli bir şekilde işleyerek bazı genel sonuçlara varmak imkân ve usulleri* hakkında bir fikir edinmenin güçlüğü, her üç beş sene gibi fasılalar ile bu malzeme üzerinde çalışma karar ve teşebbüslerimizi neticesiz bir hale sokmakta idi.

Bu suretle aradan geçen uzun zaman zarfında bu kabil müşkülâtı yenme gücümüz bir hayli artmış bulunduğu gibi; bu defa İktisat Fakültesince tesis edilmiş bulunan “Türk İktisat Tarihi Enstitüsü” nün temin ettiği imkânlar da bize bu mevzuu tekrar ele almak kuvvet ve cesaretini verdi.

<sup>1</sup> Türk Tarih Kurumu tarafından 1937 yılında F. Köprülü ve A. Gabriel imzalarıyla yayınlanmış olan “Sinan, Hayat ve Eseri” isimli bir program-broşürde, bu maksatla görevlendirilmiş olan bir ekip içinde bizim ismimiz de kaydedilmiş bulunmakta ve bu defterler üzerindeki çalışmalarımızın, hazırlanması planlaştırılmış olan “Sinan Monografyası” isimli büyük esere, temin edeceği arşiv malzemesinden ümitle bahsedilmekte idi.

Bu kaynakları işlemek hususundaki hazırlıklar ve çalışmalarımızın bu son tahakkuk safhasında seçkin bir ekiple devamlı bir şekilde işbirliği yapmak fırsatını bulduk. Bilhassa, değerli çalışma arkadaşım *Prof. Dr. Lütfi Güçer*, işçilerin hüviyetleri ile devam durumlarını tayin için her birine ait bilginin fişler haline dökülüp işlenmesi işini idare etti ve yorulmak bilmez çalışmalarıyla eserin bu bakımdan kıymetlendirilmesinde geniş ölçüde yardımcı oldu. İstatistik tablolarının ve grafiklerin hazırlanması ile cetvel-lerin ve kayıtların tertiplenmesinde, enstitümüzde uzman olarak çalışmakta olan *Bay Enver Meriçli*'nin bilhassa faydalı olmuş bulunan buluş ve yardımları da eserimize ayrı bir değer kazandırdı. Bu iki arkadaşına burada minnettarlıklarımı ve takdirlerimi sunmağı zevkli bir vazife bilmekteyim. Aynı şekilde, çok sabır ve dikkat isteyen türlü işlerde, çalışmalarımızın başından sonuna kadar, bize içtenlikle yardımcı olmuş bulunan sekreterimiz *Bayan Zeliha Vidiner*'in hizmetlerini de şükranla anmaktayım.

\* \* \*

Bu eserin yazılması kadar bastırılması da bir hayli uzun sürmüş ve o nispette üzüntülü olmuştur. 1957 yılında Süleymaniye camiinin ibadete açılması tarihinin 400. yıldönümü münasebetiyle neşredilmek üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlattırılmış olan eser, malî imkân bulunabilmesi için uzun seneler beklettirilmiş olmasına rağmen, bir türlü bastırılmadığı gibi, bazı formalite kayıtları ile bize iade edilmesi de mümkün görülmedi. Nihayet, *Vakıflar Bankası*'nın bu üzücü durumla ilgilenmek lütfunda bulunarak eserin telif hakkını adı geçen genel müdürlükten satın alarak basım işinin teknik ve malî bütün yükünü üzerine alan *Türk Tarih Kurumu*'na devretmesiyle, eserimizin tabedilerek ilim âlemine sunulması mümkün oldu.

Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinin, yukarıda kaydettiğimiz veçhile, Atatürk'ün işaret ve tavsiyeleriyle yazılması planlaştırılmış olan mühim bir bahsinin, "Mimar Sinan ve Eserleri" hakkında hazırlanacak büyük bir eserin, bir kısım malzemesini teşkil etmek üzere kaleme alınmış olan bu kitabın; *Türk Tarih Kurumu* tarafından Cumhuriyetin 50. yılı neşriyat programına alınarak böyle mükemmel bir şekilde bastırılmış olması, bizim için büyük bir mutluluk olmuştur. İlim âlemince ilgi ile karşılanacağını umduğumuz ve uzun yıllar tahakkukunu sabırsızlıkla beklemeğe mecbur kaldığımız bir gençlik çağı projesinin bu suretle vücut bulması hususunda bize yardımcı olan Kurum'un Yönetim Kurulu üyelerine ve bu arada büyük bir anlayış ve yakınlıkla bu eserin basılması ile ilgilenen saygıdeğer Genel Müdür *Uluğ İğdemir* ile basımevinin, türlü teknik müşkülleri büyük bir başarı ile halletmiş olan ehliyetli personeline şükranlarımı sunarım.

ÖMER BARKAN

## A Ç I K L A M A L A R

*Kamerî* ayların adları, birçok yerlerde, aşağıdaki şekillerde kısaltılmış olarak verilmiştir:

M. Muharrem	B. Receb
S. Safer	Ş. Şaban
Ra. Rebiyülevvel	N. Ramazan
R. Rebiyülâhır	L. Şevval
Ca. Cemaziyelevvel	Za. Zilkade
C. Cemaziyelâhır	Z. Zilhicce

---

Yapı ustalarının ihtisasları, eserimizde belgelerde kullanılmış olan eski terimlerle verilmiştir. Anlaşılmasını kolaylaştırmak için, bunlardan belli başlılarının karşılıkları aşağıya çıkarılmıştır :

Sengtıraş : Taşçı, taş yontucu.	Errekeş : Bıçkıcı.
Bennâ : Duvarcı, yapıcı.	Sürbger : Kurşuncu.
Neccâr : Dülger, marangoz.	Haddad : Demirci.

Metinde “No.” rumuzu ile mûtarıza içinde kaydedilen rakamlar, II. ciltte numara sırası ile aynen verilmiş olan belgelerin sıra numaralarına aittir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

# KAYNAKLARIN TANITILMASI

### A. SÜLEYMANİYE CAMİ VE İMARETİ İNŞAATINA ÂİT MUFASSAL MUHASEBE DEFTERLERİ

Süleymaniye camii ve imareti inşaatının mühim bir kısmına<sup>1</sup> âit olup bir noksanı ile<sup>2</sup> tam bir seri teşkil eden *Mufassal Muhasebe Defterleri*, bu inşaatın haftalık masraflarını, işçi ücretleri (icârât) ve satın alınan malzeme bedelleri (mubaya ‘ât) olarak, ayrı ayrı ve bütün tafsilâtıyla kaydetmiş bulunmaktadır.

Bugün, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde D. 43 numarada kayıtlı 3 kutu (A,B,C) içinde muhafaza edilmekte olan bu defterler, biri 12×34,5, diğeri 13×36 cm. eb‘âdında olmak üzere ayrı en ve boyda iki seri halindedir ve her birinde 8-30 olmak üzere 164 defterde cem‘an 2973 yazılı yapraktan ibarettir<sup>3</sup>.

Tetkik mevzûu *Mufassal Muhasebe Defterleri*’nden her birinin sıra numarası, kendileri için aynı zamanda bir kap vazifesini görmekte olan birinci yapraklarının dış yüzlerinde, *ibtidâ, sâni, sâlis*. . ilâh. şeklinde veya doğrudan doğruya rakamla kaydedildiği gibi; defterlerin ihtivâ ettiği haftaların başlangıç ve bazan de bitiş tarihleri *Hicrî -kamerî* tarihlerle işaret edilmiş bulunmaktadır<sup>4</sup>.

Kapağın iç sahifesinde (yp. 1/b) ise, sengtiraşlardan başlayarak o hafta içinde inşaatta çalışmış olan bennâ, haddâd, lâğımger, camger, sürbger, at veya sırt-hammalı, ırgad. . gibi işçi zümreleri alfabetik isim sırası ve çok defa (aynı isimleri taşıyanları birbirinden ayırmak için) İstanbul’da oturdukları semtler veya memleketleri de zikredilerek kaydedilmiş ve her bir ismin üzerinde *hususî bir işaret sistemiyle* işçinin o hafta (veya haftalar) içinde çalıştığı günler ayrı ayrı işaret edilmiştir. İsimlerin altında ise

<sup>1</sup> Baştan üç sene kadar sürmüş olan bir devreye âit Muhasebe Defterleri elimizde mevcut değildir. Eski *Emîn Hüseyin Çelebi* zamanına rastlayan bu Muhasebe Defterleri ayrı bir kadere tâbi olup kaybolmuştur. *Emîn Sinan Beğ’in* zamanına âit olan ve inşaatın son beş sene 7,5 aylık bir kısmını ihtivâ eden Muhasebe Defterleri ise, birincisinden 165 inci deftere kadar (bir eksiği ile) 164 defterlik tam bir seri teşkil etmektedir.

<sup>2</sup> Aradan 72 numaralı defter kayıptır.

<sup>3</sup> Bu kısmın sonuna koyduğumuz “1” numaralı büyük cetvel, bu defterlerden her birinin numarası ile ihtivâ ettiği haftaların adedini, defter-

lerdeki hesapların başlangıç tarihlerini, cuma ve bayram tatilleri hariç, hafta içinde çalışılmış olan günlerin sayısını vermektedir (s. 8).

<sup>4</sup> Meselâ birinci defterin başında şu kayıtlar mevcuttur :

“İptidâ” “Defter-i müfredât-ı ihracât-ı binâ-i imâret-i cedide-i ‘âmire, be-emr-i hazret-i padişah-ı ‘âlempenah nev-binâ-kerde şud, be-ma‘rifet-i kıdvetü’l-emâcid Sinan Beğ *emîn* ve bi-kalemi’l-fakîr Halil, ‘an ebnâ-i sipahiyân *kâtib* El-vâkî’ fî 3 şehr-i M.s. 961 ilâ 16 minh” (Bk. Fotokopi No. 1).

ustanın yevmiyesi, hafta içinde çalıştığı günlerin mecmû adedi ve haftalık ücret istihkakının tutarı kaydedilmiştir<sup>5</sup>.

Bu suretle sıralanmış olan türlü meslek zümrelerine âit isimleri ihtivâ eden listelerden her birinin sonunda ise, o zümre usta ve çıraklarının hafta içinde *cem'an* kaç gün çalıştıkları ve bu iş-günlerinden kaçının kaç akçe yevmiyeli ücret kategorilerini temsil eden ustalar tarafından temin edildiği ve her zümreye o hafta sonunda ödenmiş olan ücretlerin yekûnu kaydedilmiş bulunmaktadır.

Bu hususta daha sarîh bir fikir vermek için birinci defterden sengtıraşlara âit listenin birinci sırasını örnek olarak nakledebiliriz. Evvelâ bu zümreye âit tafsilâtın başlığını kaydedelim:

“Yevmü’s-sebt, fî 3 minh, *el-icârât* :

“Ücret-i sengtıraşân berây-ı tıraşiden-i mermerhâ-i bâb-ı cami‘-i şerîf ve harem ve kemerhâ-i cami‘-i şerîf ve kemerhâ-i birûn-ı cami‘ ve perdaht kerden-i sûtûnhâ-i mermer *Ber-veçh-i yevmiye*”<sup>6</sup>

Bu başlıktan anladığımızı göre, birinci defterde kayıtlı bulunan hafta başladığı sırada cami inşaatı bir hayli ilerlemiş bulunmakta idi. Çünkü, yukarıya aynen naklettiğimiz kayda göre, sengtıraşlardan bir çoğu bu tarihte cami’in içindeki ve dışındaki kemerlerde çalışmaktadır.

Gerçekten iki haftalık olan birinci defterde iş almış olan 298 taş-yontucudan, 44’ü cami kapısında, 20’si harem’le avlu kapısında, 4’ü mihrapta, 56 sı camiin içindeki kemerlerde, 104’ü dış-kemerlerde çalışmıştır (70’inin çalıştığı yer belli değildir).

Bahis mevzuu 298 sengtıraş bu *iki hafta* zarfında (havaların muhalefeti doyalısıyla) ancak 7 gün çalışabilmişler ve bu günler zarfında da *cem'an* 1796 iş-günü hasıl etmişlerdir.

İsim listesinin sonunda “Cem’an” bölümündeki izâhâta nazaran bu iş-günlerinin 1215 tanesi 10 akçe üzerinden, 14 tanesi 9 akçe üzerinden, 58 tanesi ise 8 akçe üzerinden ödenmiştir.

Devam ve ücret durumunun bu defterlerde ne şekilde tesbit edilmiş olduğunu göstermek için, birinci sahifedeki sengtıraşlar listesinin ilk sırasında yazılmış olan usta ve çırakların isimleri ile taşıdıkları işaretleri örnek olarak aşağıya çıkarıyoruz :

0 1 2 3 4 5	0 1 2 3 4 5	0 1 2 3 4 5	0 1 2 3 4 5	0 0 0 0 0 0
S 0 0 0 4 0	S 0 0 0 4 0	S 0 0 0 4 0	S 0 0 0 4 0	S 0 0 0 4 0
Muhiddin	Hasan	Ferhad	Ali Halife	Mustafa
<i>Halife</i>	<i>şakird</i>	<i>şakird</i>	<i>Selânik</i>	<i>şakird</i>
7 M. fî 10	7 M. fî 8	7 M. fî 4	7 M. fî 10	2 M. fî 7
70	56	28	70	14

Bu defterlerde kullanılan rakamlar umumiyetle bildiğimiz Arab rakamları olmayıp *divânî* yahut *siyakat* rakamları denilen hususî bir sisteme âit işaretlerdir. Yalnız şahısların isimlerinin üstüne dizilmiş olan rakamlar (yukarıdaki örnekte gördüğümüz tarzda), hususî bir manâ taşıyan işaretler olarak, bildiğimiz Arab rakamları ile ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ diye yazılmıştır.

<sup>5</sup> 12 santim genişliğindeki bir sahife içinde beşer sıralık sütunlar halinde bütün bu tafsilâtın

(hususî işaretler sayesinde) bir araya toplanabilmiş olması kayda şayandır.

<sup>6</sup> Bk. “1” ve “2” numaralı fotokopiler.

Handwritten ledger page 5, titled "Kilise II - '1' numaralı Muhasebe defterinden alınan cedvelin sonu" (End of the table taken from the 1st numbered church account book). The page contains a detailed financial record with columns for various items and amounts, written in Ottoman Turkish script. A large number '5' is written at the bottom center of the page.

Kilise II — "1" numaralı Muhasebe defterinden alınan cedvelin sonu

Handwritten ledger page 2, titled "Kilise I - '1' numaralı Muhasebe defterinin ilk sayfaları" (First pages of the 1st numbered church account book). The page contains a detailed financial record with columns for various items and amounts, written in Ottoman Turkish script. A large number '2' is written at the bottom center of the page.

Kilise I — "1" numaralı Muhasebe defterinin ilk sayfaları

Gerçekten bu rakamlar, arabça'da haftanın birinci gününün "yevmü'l-ahad" (pazar), ikinci gününün "yevmü'l-isneyn" (pazartesi), üçüncü gününün "yevmü's-sülâse" (salı) ilâh. diye isimlendirilmesinin bir neticesi olarak, bu sıraya göre haftanın günlerini göstermektedir. Bu suretle şahısların isimleri üzerinde yazılı olan bir rakam, meselâ "5" rakamı haftanın (pazar günü başlayarak sayılmış olan) beşinci gününün (yevmül-hamîs) yâni perşembenin işaretidir ve o şahsın perşembe günü çalıştığını ifade eder. Bu "5" rakamının bulunması lâzımgelen yerde (nokta şeklinde) bir sıfırın bulunması ise, o şahsın perşembe günü işe gelmediğine işaret telâkki edilmektedir<sup>7</sup>. Cuma günü hafta tatili yapılması dolayısıyla bu işaretler arasında haftanın 6 ıncı gününün işareti olan "6" rakamı kullanılmamıştır. Buna mukabil haftanın yedinci gününü teşkil eden ve bu yüzden Arapçada "yevmü's-sebt" ismi verilen cumartesi gününün ise "7" rakamı yerine bir "S" (yâni sin) harfi ile gösterilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tafsilâta göre, sengtraşlar listesinin başında ismi yazılı olan ve Muhiddin Halife diye anılan taşçı ustası, ismi üzerinde birinci sıradaki rakamların delâletine göre, birinci hafta yalnız "S" ve "4" işaretleriyle gösterilmiş olan cumartesi ve çarşamba günleri çalışabilmiştir. Diğer günler, *muhtemel olarak* hava muhalefeti dolayısıyla, herkesle beraber Muhiddin Halife de çalışmamıştır. Üst sıradaki rakamlardan öğrendiğimize göre ise; ikinci hafta hava şartları bakımından daha müsait geçtiğinden, devamlı çalışılmış ve bilhassa (S=cumartesi hariç) "1" rakamı ile işaret edilmiş olan pazar gününden itibaren 5 gün muntazam olarak işe devam edilmiştir.

İsimlerin altındaki işaretlerden ise, bu defterde kayıtlı bulunan iki haftalık zaman içinde 7 gün (M=yevm=gün) çalışmış olan Muhiddin Halifeye, kısa süren kış günlerine mahsus en yüksek yevmiye olan, 10' ar akçeden 70 akçe ödendiği öğrenilmektedir.

Defterlerde ücretlilerin çalıştıkları günlerin adedine ve gündeliklerin miktarına âit olan bu ücret listelerinden sonra, defterin âit olduğu hafta zarfında inşaat için satın alınmış olan her türlü malzemenin miktar ve fiyatları ile kimlerden ne şekilde satın alındıklarının gösteren kayıtlar ve cetveller mevcuttur. Eserimizin belgeler kısmında bu kayıtlardan mühim bir kısmı aynen dercedilmiştir.

#### *Defterlerin tarihi :*

Tetkik konumuz olan Mufassal Muhasebe Defterleri Hicrî-kamerî sisteme göre tarihlenmişlerdir. Tetkiklerimiz esnasında, inşaatın seyri üzerinde mevsimlerin tesirlerini kolaylıkla mütalea ve Milâdî-şemsî sistem içinde mevkiimizi tâyin edebilmek için, bu tarihleri güneş aylarına çevirmek ve günleri ona göre tarihlemek mecburiyetinde kaldık.

Bu hususta *Faik Reşid Unat*'ın "Hicrî tarihleri Miladî tarihe çevirme kılavuzu" isimli kitabından<sup>8</sup> faydalandık. Defterlerimizin ihtiva ettiği haftaların başlayış ve bitiş tarihleri bu kılavuzla karşılaştırılıp kontrol ve Miladî-şemsî sisteme çevrildiği zaman umumiyetle birbirine uydukları görülmüştür. Defterlere ait Hicrî-kamerî ayların başlama ve bitiş tarihleri ile kılavuzun bu tarihlere tekabül etmek üzere kaydettiği tarihler arasında tam bir uyarlık mevcut olan defterlerin numaraları şunlardır:

1-9, 14-15, 20-22, 28-30, 34-37, 43 (I. ve II. kısımlar), 46-81, 94-95, 101, 105 (I. kısım), 106 (I. kısım), 107 (II. kısım). 117, 122-124, 129-136, 148-150, 157-163, 164 (II. kısım).

<sup>7</sup> Bk. "1" ve "2" numaralı fotokopiler.

<sup>8</sup> İkinci baskı, Ankara 1943.

İkinci bir gurup defterlerde ise, *kamerî* ayların günleri kılavuzun cetvellerinde gösterilen tarihlerden bir eksik veya fazla olarak kaydedilmiş bulunmaktadır<sup>9</sup>.

*Defterlerin ihtiva ettiği hafta adedi :*

Tetkik konusu yaptığımız Mufassal Muhasebe Defterleri'nde hafta başı cumartesidir. Hafta çalışmaları perşembe günü sona ermekte ve cuma prensip olarak, *mutlak bir tatil günü* kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu vaziyete göre, defterlerin cumartesi günleri başlamış olmaları lâzımgelir, hakikatte de öyledir. Yalnız bayram tatillerini takib eden bazı haftalarda defterin ihtiva ettiği hesapların ilk günü diğer günlere rastlamaktadır. Aşağıdaki cetvel bu inhirafı kaydetmektedir:

Defter numarası	Defterin başlama tarihi ve günü	
74	12 Zilhicce 962	Pazartesi
97	4 Şevval 963	Pazartesi
133	11 Zilhicce 964	Salı
156	4 Şevval 965	Çarşamba
163	13 Zilhicce 965	Pazartesi

73 numaralı defter bu kaidenin bir istisnâsını teşkil etmektedir. Mufassal Muhasebe Defterleri serisinin tek noksanını teşkil eden 72 numaralı defteri tâkib eden 73 numaralı defterin (bir bayrama rastlamadığı halde) 4 Zilhicce pazar günü başlaması dikkati çekmektedir. Gerçekten, bu defterlerin normal olarak bir haftalık hesapları bütün halinde ihtiva etmesi lâzım gelirken, bugüne kadar elimize geçmemiş olan 72 numaralı defterin 6 günlük bir iş haftası ve cuma tatiline ilâve olarak diğer haftanın başından bir günü (cumartesi) daha almış olması, esasen ortada bulunmayan *bu defterin esrarını* büsbütün arttırmaktadır.

<sup>9</sup> Gerçekten. kronoloji cetvellerinde Muharem, Rebi'ul-evvel, Cemaziye'l-evvel. Receb, Ramazan ve Zilka'de ayları daima 30 gün hesap edildiği halde tatbikatta *hıldîlin rüyeti* (yeni-ayın görülmesi) esası üzerine başlatılan bahis mevzuu bu otuz günlük *kamerî* aylar, defterlerimizde bazan 29 günlük olarak hesap edilmişlerdir ve bunun neticesi olarak da kılavuza göre, 29 gün olması lâzım gelen müteakip ayları 30 gün olarak hesap etmek mecburiyeti hasıl olmuştur:

Meselâ, 961 Hicret yılının Ra., Ca., B. ve N. ayları, 30 gün olarak hesaplanan aylar oldukları halde, defterlerimizde 29 gün gösterilmiş, buna mukabil kılavuzda 29 gün olarak kayıtlı R., C., Ş. ve L. ayları 30'ar gün hesap edilerek açıklar kapatılmıştır.

Bu sebeple, 961 yılının 4 Şubat pazar günü başladığında ihtilâf bulunmayan Ra. ayı, kılavuzda 30 günlük hesap edilerek 5 Mart pazartesi günü sona ermiş ve R. ayı 6 Mart salı günü başladığı halde, defterlerimizde 5 Mart pazartesi günü başlatılmıştır. Aradaki bu *bir günlük fark bir ay kadar devam ettikten sonra müteakip ayın başında ortadan kalkmaktadır.*

Aynı aksamalara diğer yıllarda da tesadüf

edilmekte ise de, sebep ve mâhiyetleri bu suretle açıklandıktan sonra bu ihtilâflar ehemmiyetlerini kaybetmektedir.

Bunların dışında 44, 90, 91, 101 ve 102 numaralı defterlerde tesadüf edilen bazı farklar, tahkiklerimize göre, doğrudan doğruya kâtibin *kamerî* ayın günlerini yanlış saymasından ve tarihlemesinden ileri gelmektedir. Nitekim bazan kâtibin bir müddet sonra farkına vararak hatasını tashih ettiği tesbit edilmiştir. Meselâ, 44 numaralı defter hakikatte 25 S. 962 (19 Ocak 1555) cumartesi başlamaktadır. Kâtip bu cumartesi gününü bir hata eseri olarak 26 S. olarak tarihlemiş ve haftanın müteakip diğer 4 gününü de aynı şekilde yanlış işlemiştir. Gerçekten, günler ve tarihleri 43'üncü defterden itibaren tâkîp edilecek olursa hafta-başu olan bu cumartesi gününün hakikatte 25 Safer olarak tarihlenmesi icabeder. Nitekim kâtip yahut muhasebeci o hafta içinde yaptığı hatanın farkına vararak cuma gününü Ra. in 2'sine değil 1'ine getirmiştir.

Kâtip, 90 ve 91'inci defterlerde de böyle bir maddî hata yüzünden tarihleri yanlış yürütmüş, fakat 92 nci deftere geçerken bu hatasını düzeltmiştir. 101 ve 102 numaralı defterlerde de aynı şekilde maddî hatalar mevcuttur.

Defterlerimiz umumiyetle bir haftalık hesapları ihtiva etmektedir. Fakat, içlerinde 2 haftayı veya ikiden fazla haftaları ihtiva eden defterler de vardır. Aşağıda numaraları yazılı olan defterler 2 haftalıktır:

2, 4, 7, 10, 15, 19, 23, 31, 41, 42, 45, 48, 49, 74, 87, 97, 103, 108, 113, 118, 125, 130, 140, 143, 161 ve 162.

İkiden fazla haftalık defterlerin numaraları ise şunlardır:

43, 44, 76, 77, 78, 79, 104, 105, 107, 133, 136, 136 a, 137, 138, 139, 163, 164, 165.

Bu eserin metinler kısmında neşredilmiş olan kayıtlardan bir-çoğu, buraya kadar tetkik konusu ettiğimiz bu Mufassal Muhasebe Defterleri'nden çıkarılmış olup, diğer kaynaklardan devşirilmiş olan kayıtlardan farklı olarak, defter ve sayfa numaraları (D., s.) formülü ile işaret edilmiş bulunmaktadır.

#### A/1. 44 NUMARALI MUFASSAL DEFTER

Yukarıda tetkik etmiş olduğumuz Mufassal Muhasebe Defterleri, 961 yılı başından 966 senesi Şaban ayının 18'inde inşaatın bitmesine kadar geçen 5 sene 7,5 aylık bir zaman süresi boyunca Süleymaniye cami ve imareti için yapılmış olan masrafları ihtivâ ediyordu. Bir noksanı ile tam bir seri teşkil eden bu 165 Mufassal Defter dışında kalan, fakat bu devreye takaddüm eden aya âit hesapları tafsilâtlı şekilde tesbit etmiş olduğu anlaşıldığı için, bu defterlerle birlikte de mütalâası mümkün olan bir defterin daha mevcut bulunduğu, çalışmalarımızın sonlarına doğru anlaşılmıştır<sup>10</sup>.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde D. 44 numarada kayıtlı bulunan bu defter, 32 x 10,5 cm. boylarındadır ve 88 yapraklıdır. Yazı ve tertip tarzı itibariyle diğer Mufassal Defterlerden pek farklı değildir. 960 yılı Z. sinin 2'nci gününden 961 yılı M. inin başlarına (yâni 165 defterlik seriyi teşkil eden kolleksiyonun "1" numaralı defterinin başlangıç tarihi olan 3 M. 961 tarihine) kadar bir aylık bir devrenin hesaplarını tam olarak ihtivâ ettiği için bu defterin de 165 lik seriye ilâvesi lâzım gelirken bu kolleksiyonun dışında mütalâa edilmesinin sebebi, 3 M. 961 tarihinden itibaren *Sinan Beğ*'in binâ emîni tayin edilmesiyle inşaatın idare kadrosunda ve hesap işlerinde vukua gelen değişikliğin dışında kalmış olmasıdır.

Gerçekten, bahis mevzuu 44 numaralı defterin mukaddimesi<sup>11</sup> tetkik edildiği zaman bu devirde bina işlerine nezaret eden şahsın Anadolu Muhasebecisi Mustafa isminde birisi olduğu görülmektedir. Metinde bu zatın *emîn* veya *nâzır* olduğunun tasrih edilmemiş olması manâlıdır. Daha evvel inşaatın başından itibaren uzun zaman bina emininin *Hüseyin Çelebi* olduğu ise bilinmektedir<sup>12</sup>. Nitekim, muntazam bir seri teşkil eden defterlerde "Emîn-i sâbık" olarak sadece Hüseyin Çelebi'nin ismi geçtiği gibi, Muhasebe İcmalleri bölümünde (s. 14-40) "III" numaraya aynen aldığımız bir

<sup>10</sup> Aşağıdaki metinler kısmında, (s.37) Süleymaniye camii inşaatına âit *Muhasebe İcmalleri* bölümündeki "V" numaralı cedvel, bu defterin bir hulâsasıdır ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde D. 43 numarada kayıtlıdır.

<sup>11</sup> "Defter-i müfredât-ı ihracât-ı binâ-i câmi-i şerif-i hazret-i padişah-ı âlempenah hullidet hilâfetuhu der-mahmiye-i İstanbulî Bè-ma'rifet-i *Sinan Ağâ*, ser-mi'marân-ı hassa ve *Mustafa* el-fakiyr mu-

hasebe-i vilâyet-i Anadolu. 'An sâni-i şehri Z. s. 960 ilâ gurre-i M. s. 961". Aynı defterin hulâsasını veren "V" numaralı İcmal Defteri'nin mukaddemesinde, Anadolu Muhasebecisi Mustafa'nın bu vazifede "mubaşir", yâni muayyen bir işi muvakkat olarak yapmak üzere çalıştığı kaydedilmiştir.

<sup>12</sup> Bk. 16 numaralı not (s. 44).

deFTERde de, *anbar mevcudu* olarak (*Emîn-i sâbık* Hüseyin Çelebi zamanından) devr alınarak binaya sarfedilmiş olan malzemenin bir listesi mevcuttur.

Bu vaziyete göre, “emîn-i sâbık” *Hüseyin Çelebi* ile 165 lik ayrı bir seri teşkil eden defterler devresinde bina emîni bulunan *Sinan Beğ* arasında bir aylık bir intikal devrini Anadolu Muhâsebecisi Mustafa “mubaşır” olarak idare etmiştir, denilebilir.

Bu suretle, 44 numaralı defterin mukaddimesinde ismi geçen Anadolu Muhasebecisi Mustafa, eski bina emîni Hüseyin Çelebi'nin her hangi bir şekilde işten ayrılması ile (961 yılı başında bu vazifeye tâyin edilince muhasebe işlerini yeniden teşkilâtlandırarak zamanına âit Muhasebe Defterlerini bir numaradan başlatıp sonuna kadar sistemli bir şekilde tutturmuş ve “I” numaralı İcmâl Defteri'nde görüldüğü üzere, zamanındaki masrafların bir bilânçosunu da ayrı bir defter halinde toplamış olan) *Sinan Beğ*in emînliği arasında *bir aylık bir intikal devresini*, geçici bina emîni vekili olarak, idare etmiş ve hususî bir vaziyet arzeden bu devreye âit hesapları bir aylık ayrı bir defter halinde ciltlettirerek Sultana takdim etmiştir. (Aşada “V” numaralı İcmâl Defteri olarak aynen neşrettiğimiz Cedvel'in bu Deftere âit olması lâzım gelir s. 37).

Eski emîn Hüseyin Çelebi devrine âit muhasebe defterlerine gelince, onlara bu güne kadar tesadüf edilememiştir. Bu gibi inşaatta, hattâ çok daha ehemmiyetsiz inşaat işlerinde, yapılan masrafları teferruâtlı bir şekilde tesbit ederek muntazam muhasebe cetvelleri tertibi ötedenberi tâkip edilen bir usul olduğuna göre, Süleymaniye camii ve imareti inşaatının 957 (ve hattâ 956) tarihinden başlayarak 960 yılının son ayına kadar devam eden 3-4 senelik bir devre âit Muhasebe Defterleri'nin her halde mevcut bulunduğu, fakat 961-966 yılına âit olanlardan farklı bir kaderle sonradan zâyi olduğu kabul edilebilir.

Aşağıda ayrı bir kaynak gurubu olarak tanıtılacak olan “Mecmu'a”da ise münhasıran *bu devre âit* bazı muhasebe kayıtları ile, umumiyetle Muhasebe Defterleri'nde mevcut bulunmayan, emir ve ferman suretleri vardır (s. 41).

## C E D V E L N O . : 1

1553 - 1559 yıllarına ait Mufassal Muhasebe Defterleri'nin sıra numaraları ile ihiva ettikleri haftaların adedini, bu haftalar zarfında muhtelif meslek zümrelerinin hasıl ettikleri iş-günlerinin miktarlarını ve her haftaya isabet eden ücretler ile mübaya'a bedellerini gösterir cedvel.

Defter No.	Defterdeki yazılı		Defterdeki tarihleri		Defterdeki hafta		B İ N A İ N Ş A A T İ N D A Ç A L I Ş A N L A R (İş - günü)										Bina'da galsın	İş - günü	Tasovaklarında galsın Acmi Oğlanlar (İş - günü)	İş - günü	İcarat (akçe)	Mübaya'at (akçe)
	varak adedi	adedi	Hicri	Miladi	adedi	gün	Sengiraş	Penna	Neccar	Haddad	Surt hammali	Lagimgir	Lökimgir	I R G A D		Kole						
1	14	3 M.	1	9 XII	2	7	1 769	—	251.	188.	223	—	7	442	424	—	2 868	—	32 571	28 547		
2	13	17 "	9	23 "	1	6	1 800	—	209	158	216	12	6	327	577	—	1 748	—	27 887	14 181		
3	12	24 "	9	30 "	1	2	649	—	75	63	80	—	2	54	128	—	1 070	6 291	29 616	5 716		
4	14	1 S.	6	I	2	6	2 070	—	196	177	256	32	8	280	1 186	—	2 490	—	35 916	41 677		
5	13	15 "	20	"	1	6	2 124	—	190	203	192	36	6	288	1 033	—	1 731	5 915	45 494	2 654		
6	15	22 "	27	"	1	6	2 040	273	205	212	192	35	6	306	1 420	—	1 730	—	37 784	9 842		
7	14	29 "	3	II	2	5	1 730	328	184	193	160	25	5	225	1 386	—	2 584	—	34 440	10 309		
8	15	14 Ra.	17	"	1	6	1 081	627	201	213	336	60	6	341	1 774	—	1 921	6 081	56 044	12 781		
9	16	21 "	24	"	1	6	2 069	1 017	262	203	208	123	6	445	1 930	—	1 873	—	48 203	10 684		
10	22	28 "	3	III	2	12	4 264	3 848	771	418	736	203	12	1 091	3 310	—	3 793	—	119 772	96 729		
11	24	13 R.	17	"	1	6	2 165	3 532	563	227	616	171	6	917	1 876	—	1 989	8 773	113 318	16 304		
12	24	20 "	24	"	1	6	2 283	2 277	552	166	508	109	6	849	1 092	—	1 957	—	85 390	7 984		
13	24	27 "	31	"	1	6	2 366	4 255	617	229	720	100	6	1 274	2 021	—	1 951	—	103 161	10 725		
14	26	4 Ca.	7	IV	1	6	2 369	4 457	580	233	840	76	6	1 638	1 937	—	2 062	9 870	136 155	27 320		
15	26	11 "	14	"	2	12	4 725	8 533	1 064	471	1 728	150	12	4 371	3 092	—	4 254	—	233 890	33 996		
16	26	25 "	28	"	1	6	2 415	4 754	544	244	980	76	6	1 750	1 465	—	2 406	—	109 833	119 833		
17	26	3 C.	5	V	1	6	2 412	4 781	604	250	986	73	6	2 337	1 396	—	2 883	—	145 572	28 146		
18	28	10 "	12	"	1	6	2 403	4 930	600	249	984	74	6	2 411	917	—	2 728	10 241	157 088	37 127		
19	28	17 "	19	"	2	12	4 730	9 732	1 182	494	1 920	193	12	4 712	336	—	5 784	—	251 452	22 257		
20	26	1 B.	2	VI	1	6	2 292	4 463	554	239	992	—	6	1 758	35	—	2 538	—	111 852	86 576		
21	27	8 "	9	"	1	6	2 310	4 983	632	254	1 028	—	6	2 452	61	—	3 304	—	120 929	51 734		
22	27	15 "	9	"	1	6	2 329	4 874	653	260	1 032	—	6	1 711	—	—	3 433	14 615	144 913	45 573		
23	27	22 "	9	VII	2	12	4 626	8 887	1 309	488	2 064	—	12	3 033	—	—	6 649	—	218 882	44 489		
24	25	7 Ş.	7	"	1	6	2 363	4 529	632	236	992	—	—	1 634	—	—	3 134	—	109 915	91 371		
25	25	14 "	14	"	1	6	2 320	4 550	670	233	960	—	6	1 660	—	—	3 297	—	118 425	180 313		
26	25	21 "	21	"	1	6	2 337	4 653	695	250	950	—	6	1 647	—	—	2 877	14 729	140 886	65 500		
27	25	28 "	28	"	1	6	2 315	4 487	649	960	950	—	6	1 608	—	—	2 919	—	112 532	63 108		

Y e k ü n